

Dějiny filozofie a psychologie

skripta pro přípravné kurzy psychologie na VŠ

 AKADEMIE
PSYCHOLOGIE

4. revize

2024

Starověké Řecko a Řím

Velmi konkrétní představu o názorech starých Řeků na podstatu lidské psychiky můžeme získat z Homérových eposů, zejména z eposu Odyseea. (Homér žil asi v 8. století př.n.l.). Pojmem psyché označuje Homér duši zemřelého, její stínový obraz. Psyché je matná, tupá, bez vůle a spolu s ostatními stíny vede spíše neradostný život v podsvětí, kde kraluje bůh Hádes a jeho žena Persefona. Výjimečně se může oživit, napije-li se krve. Pak se jí vrací paměť a všechny psychické funkce. Thymos je životní a psychická síla, která člověka oživuje a oduševňuje. V okamžiku umírání uniká z rány krví a z úst dechem.

Antická filozofie lze v základu rozdělit na dvě fáze. První z nich souvisí s činností

řady filozofických škol, které se pokoušejí vysvětlit lidský život a svět vůbec. Hledají z čeho bylo vše kolem nás stvořeno a jak svět funguje. Hledali tzv. prazákon, pralátku (arché). Téma těchto škol lze velmi obecně označit jako metafyzika (pojem pochází ze středověku, kdy označoval část spisů od Aristotela, které se již nezabývali fyzikou, ale otázkami bytí, existence, duše atd.).

Druhý směr je zaměřen na hledání optimálního způsobu života, životní filozofie. S nadsázkou lze tyto směry přirovnat k dnešním tématům self-care, hygge, osobnímu rozvoji atd.

arché, prazákon, idea, metafyzika, podobenství o jeskyni, Parmenidés

Předsokratovské období

Milétská škola

Jako první škola řecké filozofie bývá uváděna škola milétská, jejímž zakladatelem byl **Thales z Milétu** (asi 624-548 př.n.l.). Thaletovi, jehož spisy se nedochovaly, se připisují dva výroky: „Počátkem všeho je voda“ a „vše je plné bohů“. Aristoteles se domnívá, že ve svém výroku o vodě měl Thales pravděpodobně na mysli Okeana, prařeku, která podle řeckých pověstí obtékala zemi a byla považována za otce vzniku všeho nebo posvátnou řeku Styx, která odděluje říši živých a mrtvých.

Anaximandros z Milétu

(611-546 př.n.l.) je nejfilosofičtějším žákem Tháleta – sám si uvědomil, že voda nemůže dát vznik rozmanitosti světa, a tak základním rysem všeho jsoucího musí být něco nejsoucí – základ (ARCHÉ), neomezenost (APEIRON). Vynořování světa z tohoto základu se děje na základě „bezpráví“, jedna věc se vymezuje vůči druhé tím, že sebe „ukazuje“ a druhé tím „skrývá, zatlačuje“.

Anaximenés z Milétu

(kolem roku 550 př.n.l.) o životě Anaximena není známo prakticky nic. O něco málo více však víme o jeho filosofii. Za prvopočátek všeho považoval vzduch, čímž rozuměl oduševnělou, stále se pohybující látku, jejímž zhušťováním a ředěním vzniká všechno živé, včetně lidské duše. Ve shodě se svým učitelem Anaximandrem nazval tuto svou pralátku Apeiros Aér (nekonečný, všeobsáhlý vzduch), který však není tak neurčitý jako Apeiron.

Pythagorejská škola

Pythagoras

(asi 580-500 př.n.l.) založil v jižní Itálii exkluzivní filozofickou školu, která spatřovala tajemství a stavební prvky světa v číslech. Každé z čísel od 1 do 10 mělo svou zvláštní moc a význam, především však úplná a dokonalá desítka. (1 je bod, 2 je přímka, 3 je trojúhelník, 4 je jehlan: $1+2+3+4 = 10$, svět/prostor sestává z desítky).

Harmonie světa spočívá v tom, že je vše uspořádáno podle číselných vztahů. Tajemství světa viděl Pythagoras v prázakonu, totiž v neměnných číselných vztazích.

Duše byla dle pythagorejců zčásti nesmrtelná, skládala se z étheru a byla zásadně odlišná od těla – to bylo nečisté, protože se pojí k zemi. Duše tíhne k božství. Prožít bez hříchu 3 pozemské životy znamená splynout s božstvím, jinak je duše odsouzena opakovat cyklus zrození v nových tělech (nauka o převtělování, řec. METEMPSYCHÓSIS)

Alkmaion

(kolem roku 500 př.n.l.) objevil pitvami nervový systém a jako první vystoupil s názorem, že sídlem duše je mozek. Byl následovníkem Pythagora.

Elejská škola

Xenofanés z Kolofonu

(kolem roku 570 př. n. l.) mnoho cestoval, nejvíce se zdržoval na Sicílii. Žil poměrně dlouho, zemřel asi kolem roku 480 př. n. l. Považuje se za předchůdce Eleatů. Jeho cestování, všeobecná skepse a znalost mnoha věcí způsobila, že neuznával řecké bohy a orákula, považoval je za slabost povahy jejich „stvořitelů“ - Homéra a Hésioda. Je jen jediný Bůh, který má kosmický charakter, je ohraničený, kulové podoby a všemi částmi vnímající, není to člověk a není člověku vůbec podobný.

Parmenidés z Eleje

(asi 510 př. n. l. - 450 př. n. l.) patří mezi nejvýznamnější řecké filosofy a Platón jej pokládal za „otce filosofie“, patrně proto, že jako první soustavně pochyboval o smyslovém poznání a věnoval se otázce bytí. Založil Elejskou školu, k níž dále patřil i jeho žák Zénón z Eleje a Melissos.

Pravdivý obraz světa je možné poznat pouze rozumem. Smysly poznáváme svět zdání (řec.: „DOXA“), rozumem docházíme k vědě (řec.: EPISTÉMÉ). Co se však s učením Parmenida skutečně stalo na poli chápání skutečnosti? Došlo k úplnému, těžkému rozpojení smyslů a rozumu.

Zénón z Eleje

(cca 490 př. n. l.) často se označuje pouze jako Zénón a pak je ovšem snadno zaměňován s mladším Zénónem z Kitia, zakladatelem stoicismu. Již od antiky je Zénón z Eleje znám především díky svým paradoxům, které měly podpořit Parmenidovo učení a popřít učení Pythagorovo.

Zenónův paradox, známý také jako paradox Achilla a želvy, je klasickým filozofickým argumentem, který má poukázat na problémy spojené s představou pohybu a nekonečna. Zenón z Eleje tvrdí, že rychlejší běžec, jako je Achilles, nikdy nedohoní pomalejší želvu, pokud jí dá náskok. I když se Achilles neustále přibližuje, pokaždé musí překonat polovinu zbývajících vzdáleností, což paradoxně znamená, že vždy zbývá ještě nějaká malá vzdálenost. Tento paradox má ukázat, že pohyb je ve své podstatě iluzorní, pokud pracujeme s představou nekonečného dělení prostoru a času.

Herakleitos z Efezu

(asi 540-475 př.n.l.) předpokládal existenci jediné substance praohně, jehož vzplanutím a uhasínáním vystupuje svět se svými protiklady a znovu se do něj navrácí. Pravděpodobně nemyslel oheň doslova, ale něco jako praenergii. Tento původní oheň označuje Herakleitos jako božský; lidská duše je jeho součástí.

Z praohně se na základě jednoty protikladů vyvíjí vše, co existuje. Herakleitos byl přesvědčen, že každá věc potřebuje ke svému bytí svůj protiklad, neboť pomineme-li tvůrčí napětí, zavládne naprostý klid a smrt. Také člověk by neměl dosáhnout splnění všech svých přání, neboť je to nemoc, která činí zdraví příjemným, jen ve srovnání se zlem se ukáže dobré, vzhledem k hladu nasycení a vzhledem k námaze klid. Podle Herakleita jsou „všechny věci svým protikladným chováním spjaty“.

Pluralisté

Empedokles z Akragantu

(asi 490-430 př.n.l.) vybíral z dřívějších filozofických systémů různé myšlenky, a proto byl nazván eklektikem tj. vybírajícím. Podle Empedokla existují čtyři živly – voda, vzduch, oheň a země. Jsou pasivní a nehybné, příčinou jejich pohybu jsou síly spojující a oddělující, tj. láska a nenávist. Ve vývoji světa převládá střídavě jedna nebo druhá.

Íónská škola

Anaxagoras

(asi 500 př. n. l.) byl řecký před Sokratovský filozof, který patřil k tzv. íónské filozofické škole. Snažil se nahrazovat náboženské představy vědeckými. A tak vykládal o Slunci, Měsíci, hvězdách i obloze jako o vysvětlitelných jevech, nikoli o bozích. Žádné zázraky se nedějí, svět vznikl z neomezeného množství látek, zárodkem věcí jsou částice těchto látek – semena. Svět je dále řízen hybným principem, rozumem (řec.: NÚS).

Atomisté

Leukippos

(5. st. př.n.l.) je zakladatelem nejvýznamnějšího směru řecké přírodní filozofie, učení o atomech.

Demokritos z Abdéry

(asi 460-360 př.n.l.) Nejznámější žák Leukippa. Podle Demokrita existuje prázdné (prostor) a plné, které není celistvé, ale tvoří ho dále nedělitelná tělíska - atomy. Duše sestává z atomů, které jsou jemné, hladké, kulaté a velmi pohyblivé.

Duševní atomy jsou rozděleny mezi tělesné tak, že vždy jeden duševní je umístěn mezi dvěma tělesnými. Díky pohybu svých atomů duše oživuje tělo. Smrt je následkem vytěsnění duševních atomů do okolního světa a jejich rozptýlení, čímž duše zaniká.

Přehledová tabulka I. Pralátky

Filozof	Pralátka (arché)
Thales	voda
Anaximandros	Apeiron
Anaximenes	Aer (vzduch)
Pythagoras	prazákon (harmonie čísel)
Herakleitos	praoheň
Empedokles	oheň, vzduch, voda, země
Anaxagoras	semena a Nús (rozum)
Demokritos	atom

Další před Sokratovští filozofové

Hippokrates

(460-370 př.n.l.) se domníval, že převládající temperament je určen vzájemným poměrem čtyř tělesných šťáv, které v lidském těle zastupují čtyři základní živly. Sangvinici mají převahu krve, cholerici žluči, flegmatici hlenu a melancholici černé žluči. Sangvinik je podle Hippokrata vyrovnaný, melancholik těžkomyslný, cholerik prudký a flegmatik chladnokrevný. Hippokrates popsal též řadu duševních poruch, mezi jinými depresi a hysterii.

Vrcholné období řecké filozofie

V 6. a 5. století před naším letopočtem v řeckém světě téměř zázračně procitlo filozofické myšlení a vyhranilo se filozofické vidění světa. Další rozvoj řeckého myšlení přivedla rostoucí hojnost názorů a rozpory mezi nimi. Objevila se naléhavá nutnost různé systémy přezkoumávat a srovnávat. Právě tím začala činnost sofistů. S rozvojem starověké demokracie, rétoriky a argumentace se do popředí zájmu dostal člověk a jeho životní praxe, tomuto období se proto také říká antropologický obrat.

Sofisté

Sofisté byli učitelé řečnictví. Jako praktičtí filozofové pochybovali o možnosti objektivního poznání a tato jejich skepse se postupně rozšířila do oblasti mravní. Podle sofistů dokáže obratný řečník cokoli obhájit i vyvrátit. Neexistuje žádná objektivní míra, která by umožnila určit, kdo má pravdu. Jde jen o to, kdo umí své stanovisko obratněji prosadit. Každá pravda je ryze subjektivní.

V učení sofistů je také přítomen rozpor mezi světem lidí a přírodou, mezi normami společnosti (relativní) a tím, co ukládá příroda (závazné). Také se intenzivně zabývali praxí člověka ve společnosti, rétorikou a vysvětlovali náboženství pomocí psychologických argumentů nebo psychologizace. A tak jsou bohové např. zbožštěné věci, které člověku přinášely nejvyšší prospěch (Slunce...).